

УДК: 94(477):856.8]«16/17»

МІРОНОВА І.С.,

Миколаївський навчально-науковий інститут Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова

Міронова Ірина Сергіївна (1976 р. н.). У 1998 р. закінчила історичний факультет Миколаївського державного педагогічного інституту. Кандидат історичних наук, доцент кафедри історичних дисциплін МННІ ОНУ ім. І.І. Мечникова. Тема наукового дослідження – «Історія української пошти другої половини XVII – початку XX століття».

ПОШТОВО-ТЕЛЕГРАФНА РЕФОРМА 1884 Р. І УКРАЇНА

На основі опублікованих та архівних джерел у статті розглядається реформа 1884 р. у поштовому і телеграфному відомствах. Особлива увага приділяється поштово-телеграфним перетворенням в Україні і правилам роботи даного виду зв'язку.

На основе опубликованных и архивных материалов в статье рассматривается реформа 1884 г. в почтовом и телеграфном ведомств. Особое внимание уделяется почтово-телеграфным преобразованиям в Украине и правилам работы данного вида связи.

The reform of mail and telegraph agencies in 1884 is analyzed based on sources and archive materials. Particular attention is paid to the post-telegraph's transformations in Ukraine and rules of work of this kind of connection.

Питання розвитку засобів зв'язку України на сучасному етапі є актуальним, оскільки зв'язок має велике значення для виробничо-господарської діяльності суспільства. Без зв'язку не може бути здійснено управління державою, військовими силами і транспортом. Велике значення зв'язок має і для окремих членів суспільства в їх ділових і особистих відносинах, являючись одним із показників культурного життя суспільства. Розвиток пошти і телеграфу в Російській імперії й Україні, зокрема, пов'язаний із ростом продуктивних сил і техніки в період капіталізму, що викликало посилення спілкувань і появу, поруч із традиційним поштовим зв'язком, нових засобів зв'язку. З огляду на це, важливою для їх розвитку була поштово-телеграфна реформа, проведена у 1884 році.

Сучасні дослідники, які займалися питаннями поштово-телеграфного розвитку в Україні (В. Бізіна, В. Мухін, В. Мороз, П. Дюков та ін.), розглядали згадану реформу поверхово, не надаючи їй належної уваги [1]. Дивлячись на важливість реформи в становленні поштово-телеграфної служби кінця XIX ст., автор статті робить спробу

проаналізувати її зміст і розглянути, яких перетворень і змін зазнали поштово-телеграфні установи України після її проведення.

Упродовж всього XIX століття вносилися зміни в структуру поштових установ. Виникнення телеграфу і розвиток мережі телеграфних установ у другій половині XIX ст. викликали нові зміни в центральному управлінні і в структурі місцевих закладів зв'язку [2]. В основному ці зміни були направлені на об'єднання поштових і телеграфних установ, які до 1864 року мали різну підлеглість. У той час, як поштове управління підпорядковувалося Міністерству внутрішніх справ, управління телеграфом, згідно з іменним указом від 4 вересня 1842 року, було доручено Управлінню шляхів сполучення.

У подальшому, коли значення телеграфу як засобу зв'язку розширилося, і телеграфні лінії об'єднали всі губернські і більше 80 повітових міст Російської імперії, у тому числі України, було визнано доцільним поштові і телеграфні установи об'єднати в одному відомстві. 17 грудня 1864 р. був виданий указ про передачу Телеграфного управління із Головного управління

шляхів сполучення Міністерства внутрішніх справ у ведення Поштового департаменту. 15 червня 1865 р. Поштовий департамент був перетворений у Міністерство пошт і телеграфів, а в 1868 р. приєднаний до Міністерства внутрішніх справ. Однак, як видно із доповідей Міністерства внутрішніх справ, донесень начальників місцевих телеграфних управлінь і контор та інших матеріалів, об'єднання поштових і телеграфних установ на той час себе не оправдало, але намір про злиття установ не був залишений. Докладне вивчення даного питання привело до думки, що найбільш успішно об'єднання поштового відомства з телеграфним було проведено в Німеччині, де реформа була розпочата не з нижчих установ, а з центральних органів обох відомств і потім вже розповсюджувалася на місцеві управління і підлегли їм установи [3].

У 1874 р. створені поштово-телеграфні установи були знову роз'єднані, а в складі Міністерства внутрішніх справ утворилося два самостійних департаменти – поштової і телеграфної.

Нові перетворення в структурі центральних і місцевих поштово-телеграфних установ належать до 80-х років XIX ст. У 1882 р. у зв'язку із розглядом кошторису поштового і телеграфного департаментів вийшла постанова Державної ради про об'єднання, у вигляді досліду, місцевих поштових і телеграфних установ. 22 травня 1884 р. на основі думки Державної ради поштової і телеграфної департаменти були об'єднані в нову установу під назвою Головне управління пошт і телеграфів, яке залишилося в підлеглих міністра внутрішніх справ, але було підпорядковане начальнику головного управління, з наданням йому розширених прав директорів поштового і телеграфного департаментів. У тому ж 1884 р. була створена комісія для опрацювання загального плану перетворення місцевих поштових і телеграфних установ [4].

У 1885 році були видані збірник постанов і розпоряджень щодо поштово-телеграфного відомства і стислий огляд діяльності поштово-телеграфного відомства за 1885 рік. На основі положення від 28 травня 1885 року було створено 35 поштово-телеграфних округів, із яких в Україні – Одеський, Київський, Полтавський і Харківський, а також об'єднані поштової і телеграфної станції в населених пунктах, на заводах і підприємствах. На начальників округів були покладені обов'язки губернських поштмейстерів (крім управління губернськими підприємствами). Кожному округу підпорядковувалося від 30 до 70 контор у губерніях, повітах разом з їх низовими відділеннями [5]. До найбільш видатних телеграфних будов в Україні вказаного року належала лінія Одеса – Петровверівка [6]. З 1889 р. службовців пошти і телеграфу почали називати поштово-телеграфними чиновниками. Емблемою нового відомства стали два ріжки на фоні схрещених стрілок [7]. Була встановлена єдина

форма вивісок: вони були синього кольору з жовтим обідком і білими буквами, із зображенням поштово-телеграфного знаку. Такі вивіски висилалися із Головного управління пошт разом з іменними речами [8].

Згідно з географічним положенням губерній, протяжністю шляхів сполучення і телеграфних ліній, кількості поштових і телеграфних установ та особового складу, управління округів були розділені на два класи, на чолі яких стояли начальники. У кінці XIX ст., для зрівняння діяльності різних окружних управлінь, поділ їх на два класи було скасовано [9].

Замість колишнього поділу контор на губернські й повітові всі поштово-телеграфні установи були поділені на 7 класів, із яких установам перших шести класів була присвоєна назва «Поштово-телеграфних контор», а нижчим установам, які належали до 7 класу – «поштово-телеграфних, поштових і телеграфних відділень». Основою для поділу поштово-телеграфних установ на класи була прийнята їхня прибутковість: 3 тис. руб для підвищення поштово-телеграфної контори із VII у VI клас і 100 тис. руб для підвищення контори в I клас.

Реформа торкнулася також особового складу поштово-телеграфних чиновників. Оскільки зберігання різних найменувань посад, які опосередковано вказували на предмет їхньої службової діяльності (наприклад, прийомщики, сортувальники, розбірники і т. п.), не узгоджувалося з початком об'єднання служби, то всі колишні найменування були скасовані. Особам, які завідували установами замість поштмейстерів, присвоєно звання «начальників», а помічники поштмейстерів названі «помічниками начальників». Всі інші службовці під загальною назвою «поштово-телеграфних чиновників» були розділені на 6 розрядів, з присвоєнням останньому двох окладів: вищого і нижчого [10].

Циркуляром начальника Головного управління пошт і телеграфів від 20 липня 1885 р. були визначені обов'язки начальників і помічників поштово-телеграфних установ. Загальний нагляд за порядком служби, зберігання грошових сум і майна був покладений на обов'язки начальника установи, а завідування відділом страхової кореспонденції, виконання розпоряджень і доручень начальника і завідування установою під час його відсутності було довірено помічнику [11].

Реформа 1884 р. мала на меті підвищити фінансовий стан поштово-телеграфних установ. В основі лежало скорочення витрат на їх утримання, з тим щоб всі збереження у витратах від об'єднання установ поступали до державної скарбниці. Фінансовий результат реформи дійсно здавався блискучим. У 1884 р. при 3186 поштових установ і 16303 поштових службовців прибуток становив 15692136 руб, а витрати на утримання особового складу – 4464813 руб, в 1900 р. при 4410 поштових установ і 37525 поштових службовців прибуток досяг 29837425 руб, а

витрати на утримання особового складу збільшилися лише до 15704202 руб.

Хоча реформа дала скарбниці великі прибутки, матеріальне становище поштових службовців покращилося у порівняно незначній мірі [12].

Розглянемо діяльність поштово-телеграфних установ в пореформений період на прикладі Одеського, Київського, Полтавського і Харківського округів.

На виконання Положення від 28 травня 1885 р. в Україні були створені чотири поштово-телеграфних округи: 1) Київський (Київська і Волинська губернії); 2) Одеський (Херсонська і Таврійська); 3) Полтавський (Полтавська і Чернігівська); 4) Харківський (Харківська і Курська губернії) [13].

З 1 січня 1886 р. в Одесі було створено Управління поштово-телеграфним округом. Одеська прикордонна поштова контора залишалася самостійною, але коло її діяльності обмежувалося районом міста. Підлеглі даній конторі поштові, поштово-телеграфні установи і кінні станції передавалися у ведення начальників утвореного поштово-телеграфного округу. Справи розпорядчих експедицій Херсонської і Таврійської губернських поштових контор передавалися також до управління поштово-телеграфного округу, а самі експедиції були скасовані. Нероздану кореспонденцію із поштово-телеграфних установ Херсонської і Таврійської губерній направляли до Одеської прикордонної контори.

Управління Одеського телеграфного округу було ліквідоване, лінії і станції Херсонської і Таврійської губерній перейшли в підлеглість Одеського поштово-телеграфного округу. Нагляд за головними телеграфними лініями Одеса – Київ і Одеса – Варшава залишився за начальниками Одеського поштово-телеграфного і Київського телеграфного округів [14].

У 1886 р. Головним управлінням пошт і телеграфів була проведена перевірка Харківського, Полтавського і Київського поштово-телеграфних округів щодо виконання положення від 28 травня 1885 р.

Перевірка управління Харківського поштово-телеграфного округу показала, що діловодство велося згідно з встановленими нормами і правилами. Начальник округу Радченко особисто піклувався про стан телеграфних стовпів, які виявилися в повному порядку, хоча і були поставлені в 1876-1878 рр. При управлінні округом знаходився запас матеріалів на випадок пошкодження телеграфних ліній.

Щодо перевірки Харківської поштової контори і телеграфної станції, то вона виявила невідповідність приміщення до вимог поштової і телеграфної справи, що вимагало негайної перебудови контори і ремонту станції. Діловодство знаходилося в повному порядку, але разом з тим було помічено, що грошові склади недостатньо охоронялися, і тому було наказано поставити біля них озброєного вартового, вхід до

складів був дозволений лише завідуючому конторою і тільки в супроводі іншого чиновника.

До управління Харківського поштово-телеграфного округу належало залізничне поштове відділення, стан діловодства якого також був визнаний задовільним. Дивлячись на значну кількість документації, яка підлягала обробці, а також неподобство розкладу поштових потягів, для полегшення праці помічника завідуючого було призначено постійного чергового чиновника [15].

Перевірка управління Полтавського поштово-телеграфного округу показала, що діловодство велося правильно і розділено на три відділи, із яких технічним завідував механік. Але в роботі управління були виявлені певні недоліки і порушення: 1) Полтавський телеграфний округ не передав поверстових зошитів телеграфних стовпів і не повідомив про час їх встановлення; 2) справа про капітальний ремонт телеграфних ліній на 1886 р. вимагала більш точного кошторису як в асигнованих грошах, так і у висланих і витрачених із запасу матеріалів; 3) бухгалтерська книга авансів велася з великими порушеннями, а саме, без алфавітного показника осіб і без відповідних параграфів фінансового кошторису, тому була конфіскованою; 4) у Полтаві і в інших містах не публікувалися повідомлення про недоставлені телеграми, що було необхідним для кореспондентів і ускладнювало роботу поштово-телеграфних чиновників.

Із справ управління звертало на себе увагу розпорядження начальника округу про підлеглість кінних поштових станцій поштово-телеграфному відділенню, що з практичного боку було зручним.

Взагалі, не дивлячись на недоліки, розпорядження начальника Полтавського округу титулярного радника Корженевського щодо утворення управління округом і об'єднання поштових і телеграфних установ відмічалось практичністю, у результаті чого відбулося повне і швидке об'єднання установ.

Приміщення Полтавської поштово-телеграфної контори виявилось зручним для проведення операцій обох служб. Діловодство велося задовільно, чиновники контори виконували обидві служби і були достатньо ознайомлені з обома спеціальностями. У проведенні поштових операцій брали участь жінки-телеграфістки, із яких одна приймала рекомендовані, а інша – казенні листи і продавала поштові знаки оплати (це була перша спроба залучення жінок до поштово-телеграфної праці в Україні – прим. авт.).

У роботі Полтавської поштово-телеграфної контори були виявлені порушення: 1) поштові штемпеля стерлися, давали неясні відбитки і вимагали заміни; 2) грошова кореспонденція відправлялася не згідно з покажчиком, через що могла затримуватися на цілу добу.

До Полтавського поштово-телеграфного округу належали Кременчуцька поштова контора, Кременчуцька телеграфна станція і поштовий

вагон № 37. Перевірка згаданих установ виявила певні недоліки і порушення у веденні справ і діловодстві, головним чином, через непридатні для цього приміщення. Так, будинок поштової контори знаходився в поганому стані, що заважало працювати відділу простої кореспонденції. Грошовий склад поштової контори протягом дня залишався без охорони вартового листоноші, через недостатність нижчих службовців, яких нараховувалося всього 10, із яких шість осіб були зайняті рознесенням кореспонденції, один супроводжував пошту, інші зайняті прибиранням кімнат. Про збільшення кількості листонош начальник поштової контори неодноразово звертався до вищестоящих інстанцій, але дозволу не отримав.

Кременчуцька телеграфна станція утримувалася погано через непридатність приміщення, деякі чиновники не відповідали своєму призначенню, більшість телеграфних апаратів виявилися старими і вимагали заміни.

Поштовий вагон № 37 також утримувався погано: частина вагону, де зберігалися поштові відправлення і грошовий ящик, під час шляху залишалася відкритою, що могло спричинити втрату й пограбування кореспонденції і грошей [16].

Київський поштово-телеграфний округ був утворений 1 липня 1886 року, а тому діловодство обривізовано не було. Найняте приміщення для управління виявилось зручним.

Ремонтні роботи в будинку Київської поштової контори на час перевірки закінчені не

були, у результаті чого операції відбувалися в непридатних умовах. Деякі службовці, у тому числі начальник контори, не мали казенних квартир, замість яких їм видавалися квартирні гроші.

Телефонна станція знаходилася на другому поверсі будинку поштової контори, для чого були зроблені всі необхідні зміни і приладдя. Влаштування телефонної станції і будова лінії виконані добре, завдяки чому в Києві набагато збільшилася кількість абонентів. Діловодство телеграфної станції і служби виявилися в порядку [17].

Отже, перевірка поштово-телеграфних установ України показала важливість розпочатої справи. Управління установами, в основному, виявилися в задовільному стані. У набагато гірших умовах доводилося працювати поштовим і телеграфним конторам, які знаходилися в підлеглих управліннях. У першу чергу, вони вимагали покращення матеріального становища, приміщень, придатних для роботи, ведення діловодства тощо. Важливим було залучення до поштової і телеграфної служби жінок.

Розпочате в 1884 р. перетворення поштового і телеграфного відомств було закінчено в загальних рисах до 1888 р. Система поштово-телеграфних округів, яка була створена на основі Положення від 28 травня 1885 р., проіснувала до 1917 року і надалі була замінена радянськими органами управління в даній галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бизина В.Г. Из истории украинской почты (К 225-летию Киевского почтамта). – К.: [Б.в.], 2000. – 91 с.; Мухін В., Мороз В., Дюков П., Іванов В., Юрій В. Від гінця до Інтернету. Нариси з історії української пошти. – К.: [Б.в.], 2002. – 327 с.
2. Дзюбин І.І. Выхожу на связь. – М.: «Знание», 1979. – С. 9-10.
3. Министерство внутренних дел. Исторический очерк. Приложение второе. Почта и телеграф в XIX столетии. – СПб.: Типография министерства внутренних дел, 1901. – С. 8.
4. Материалы по истории связи в России XVIII – начало XX вв. Обзор документальных материалов / Под ред. Н.А. Мальцевой. – Ленинград: Ленинградская типография № 5 Главполитграфпрома СССР, 1966. – С. 17-18.
5. Мухін В. та ін. Вказ. праця. – С. 63.
6. Краткій обзоръ деятельности главнаго управления почтъ и телеграфовъ съ почтово-телеграфною статистикою за 1885 годъ. Изданіе главнаго управления почтъ и телеграфовъ. – СПб.: Т-фія імператорской академіи наукъ, 1887. – Арк. VI-VII.
7. Бизина В.Г. Вказ. праця. – С. 39.
8. Сборник распоряжений по главному управлению почт и телеграфов за 1886 г. – Ч. I. – Сентябрь (№ 17). – СПб.: Типография министерства внутренних дел, 1886. – С. 171.
9. Министерство внутренних дел. – С. 8.
10. Сборник распоряжений по главному управлению почт и телеграфов за 1886 г. – С. 19-20.
11. Державний архів Херсонської області. – Ф. 82. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 23-24.
12. Министерство внутренних дел. – С. 9-14.
13. Сборник распоряжений по главному управлению почт и телеграфов. Издание главного управления почт и телеграфов. – 1887. – Март (№ 5). – СПб.: Типография Министерства Внутренних Дел, 1887. – С. 96-98.
14. Державний архів Одеської області. – Ф. 307. – Оп. 7. – Спр. 1. – Арк. 56-61 зв.
15. Сборник распоряжений по главному управлению почт и телеграфов за 1886 г. – С. 837-839.

16. Там само. – С. 839-844.
17. Там само. – С. 844-845.

Рецензент – к.і.н., доц. О.П. Тригуб.
Надійшла до редколегії 20.11.2008 р.